

Верховний
Суд

Право кожної дитини жити та зростати в сімейному оточенні: виклики та пропозиції

Ольга СТУПАК

Суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду

У статті 3 встановлює принцип найкращих інтересів дитини як основоположний у всіх рішеннях щодо дітей, що, своєю чергою, має перевагу над усіма іншими міркуваннями: «В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, **першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини**»

При визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови:

- по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною;
- по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним (пункт 100 рішення ЄСПЛ).

Справа «Вишняков проти України».

У 2009 році після розлучення сімейної пари, національний суд виніс рішення щодо надання батькові доступу до дитини. Однак мати щоразу перешкоджала спілкуванню батька з донькою. Через кілька місяців після розлучення та винесення рішення судом мати з донькою переїхали до іншого міста (відстань від місця проживання батька становила близько 600 км), що фактично унеможливило спілкування дитини з батьком.

У 2014 році батько звернувся із заявою до суду з метою отримання рішення щодо проживання дитини з ним, оскільки після переїзду вона проживала на території, яка знаходилася у 20 кілометрах від зони АТО, що було потенційно небезпечно для дитини з огляду на можливість поширення військових дій на територію її проживання. Батько обґрунтовував свою заяву також тим, що він має краще матеріальне становище та зможе забезпечити кращий догляд для дитини.

Суд відмовив у задоволенні вимог батька щодо проживання з ним дитини, оскільки ним не було надано достатніх доказів. Проте суд постановив, що батько повинен мати можливість проводити 1 місяць влітку та 1 тиждень під час зимових канікул разом з донькою, проте це рішення також не виконувалось через дії матері.

З огляду на перешкоджання з боку матері виконанню рішень судів батько також тричі звертався до виконавчої служби з метою забезпечення виконання рішень суду, однак у першому випадку виконавча служба закрила провадження через два дні, мотивуючи таке рішення відсутністю спеціальної процедури для виконання такого роду рішень, а інші рази - тим, що рішення суду виконується по факту його винесення внаслідок самого повідомлення цього рішення особі, якої воно стосується (тобто матері).

Окрім того, батько також неодноразово звертався до міліції, однак вони відмовлялися відкривати провадження у зв'язку з відсутністю складу злочину.

Справа «Вишняков проти України».

Зважаючи на значні перешкоди, що створювала мати для спілкування батька з дочкою, та відсутність механізмів і адекватних дій з боку державних органів, батько звернувся до ЄСПЛ із заявою щодо порушення Україною статті 8 та статті 14 Конвенції в частині неможливості забезпечення виконання судового рішення, а також не дослідження судами фактичних обставин та прийняття судом дискримінаційного рішення щодо місця проживання дитини на гендерній підставі.

ЄСПЛ на підставі розгляду матеріалів справи відхилив заяву в частині дискримінації при винесенні рішення, підтримавши позицію національних судів: «для зміни місця проживання дитини потрібні вагомі докази, здатні обґрунтувати можливість забезпечення найкращих інтересів дитини. Суд встановлює, що національні суди, які мали кращі можливості для оцінки доказів, забезпечили справедливий баланс між конкуруючими інтересами та рішення про збереження місця проживання дитини з її матір'ю забезпечувало найкращі інтереси дитини (див. п. 57 рішення).

Справа «Вишняков проти України».

Однак ЄСПЛ **встановив наявність порушення статті 8 Конвенції** у зв'язку з невиконанням судового рішення, яке надає заявнику доступ до своєї дитини. Суд зазначив, що підтриманий національними судами вузький підхід до виконання зобов'язання суду шляхом лише формального повідомлення рішення матері, є недостатнім та невідповідним, оскільки не були застосовані доступні примусові заходи (напр., штраф за невиконання зобов'язання).

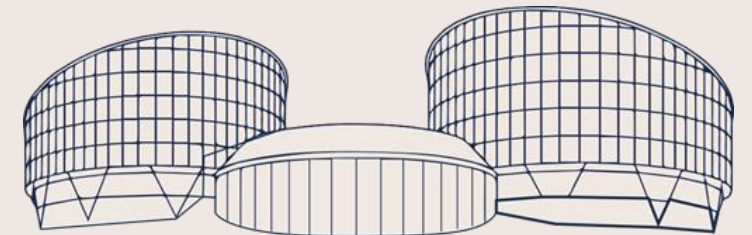
За таких обставин Суд визнає, що органи внутрішніх справ не прийняли необхідних, достатніх та швидких заходів для забезпечення права заявника на доступ до дитини. Також Суд зазначив, що таким недолікам, окрім іншого, сприяла відсутність розробленої законодавчої нормативної бази та адміністративної процедури - як щодо полегшення здійснення добровільних заходів із залученням працівників у сфері сім'ї та опіки, так і для забезпечення примусового виконання рішення щодо надання доступу до дитини за умови дотримання принципу пропорційності (див. п.п. 43-46 рішення).

Справа «Вишняков проти України».

ЄСПЛ зауважував, що право взаємного спілкування одного з батьків та дитини становить основоположний елемент «сімейного життя» у розумінні статті 8 Конвенції. Основною ціллю статті 8 Конвенції є захист особи від свавільного втручання органів державної влади. Додатково можуть існувати позитивні зобов'язання, притаманні ефективній «повазі» до сімейного життя.

Суд уже неодноразово встановлював, що у пов'язаних з питаннями опіки справах **інтереси дітей мають надзвичайне значення. Найкращим інтересам дитини має приділятися першочергова увага і вони, у залежності від свого характеру та серйозності, можуть перевищувати інтереси батьків.** У справах щодо здійснення одним із батьків прав на спілкування стаття 8 Конвенції передбачає батьківське право на вжиття заходів з метою возз'єднання зі своєю дитиною та обов'язок національних органів влади сприяти такому возз'єднанню настільки, наскільки інтереси дитини передбачають, що має бути зроблено все для збереження особистих стосунків, і, за необхідності, «відновлення» сім'ї; обов'язок держави полягає не у досягненні результату, а у вжитті заходів. Адекватність вжитих заходів має оцінюватись оперативністю їхнього виконання, оскільки плин часу може мати непоправні наслідки для відносин між дитиною та тим із батьків, хто з нею не проживає; не можна виключати застосування санкцій у випадку неправомірної поведінки того з батьків, з яким проживають діти (пункт 34-37 рішення ЄСПЛ).

Справа «Мамчур проти України».

2005 року дружина заявника через онкологічне захворювання переїхала до своєї матері, забравши із собою спільну доньку.

Після смерті дружини заявника 2006 року бабуся разом з дитиною переїхали до с. Андріївка Чернігівської області, не повідомивши заявника про місцезнаходження його дочки.

22 грудня 2006 року районна рада за заявою бабусі призначила її опікуном дитини на тій підставі, що «батько, який є інвалідом II групи, не може виховувати дитину». Лише через рік районна рада листом повідомила заявника про зазначене рішення.

Заявник неодноразово звертався до правоохоронних органів, місцевих органів опіки та піклування та неурядових організацій з проханням допомогти йому повернути свою дитину.

Заявник звернувся до районного суду із позовом про повернення його дочки, який було залишено без розгляду.

У вересні 2007 року заявник подав до районного суду новий позов щодо негайного повернення його дочки (перше провадження у суді), у задоволенні якого судом було відмовлено. Під час судового засідання 8 лютого 2008 року заявник подав до районного суду уточнений позов, у якому він оскаржував законність рішення про встановлення опіки та просив суд надати розпорядження районній раді вжити негайних заходів щодо повернення його дочки. Суддя, який розглядав цю справу, відмовився долучити уточнену позовну заяву до справи на підставі того, що вона була фактично новим позовом.

Заявник оскаржував рішення районного суду до апеляційного суду, який відхилив його апеляційну скаргу, та до Верховного Суду України (далі – ВСУ), який відмовив у відкритті провадження за касаційною скаргою заявника.

1 квітня 2008 року заявник звернувся до районного суду із окремою позовною заявою, вимагаючи скасування рішення про встановлення опіки (друге провадження у суді), у задоволенні якого судом було також відмовлено. Заявник оскаржував це рішення до апеляційного суду, який відхилив його апеляційну скаргу, та до ВСУ, який відмовив у відкритті провадження за касаційною скаргою заявника.

Після завершення судових проваджень заявник продовжував безуспішно звертатися до органів влади зі скаргами на відсутність доступу до його дитини. Врешті-решт органи влади відмовили йому у розгляді його звернень з цього питання у подальшому.

Справа «Мамчур проти України».

До Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд) заявник скаржився за статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція) на втручання у його батьківські права, зокрема право на опікування дитиною та безперешкодне спілкування з нею, а також право на виховання дитини. Крім того, він скаржився за статтею 14 Конвенції, що під час здійснення права на повагу до сімейного життя його було піддано дискримінації через його стать та інвалідність. Заявник також скаржився на підставі пункту 1 статті 6 Конвенції та статті 13 Конвенції, що суди, які розглядали його справу, були упередженими, не застосували відповідне законодавство, несправедливо обмежили його процесуальні права, а також що їх рішення були несправедливими, дискримінаційними та необґрунтованими.

Справа «Мамчур проти України».

Розглянувши скарги заявника на стверджуване перешкоджання його доступу до дитини та неможливість для нього взяти участь у її вихованні, Європейський суд встановив, що:

- по-перше, заявник намагався отримати доступ до своєї дочки після смерті дружини, що було підтверджено матір'ю померлої;
- по-друге, враховуючи те, що бабуся переїхала з його дочкою до іншого місця проживання та звернення заявника до різних органів влади щодо допомоги в отриманні доступу до його дочки були безуспішними, він очевидно мав перешкоди у спілкуванні з нею;
- по-третє, з огляду на відповіді органів влади та висновки судів питання про реальний доступ батька до дитини не було ретельно досліджено.

У зв'язку із цим Європейський суд дійшов висновку, що національні органи влади очевидно були зобов'язані зробити спробу врегулювати питання доступу заявника до його дитини та допомогти йому домогтися реального здійснення його батьківських прав. Отже, було порушення статті 8 Конвенції з огляду на невжиття органами влади жодного суттєвого заходу для забезпечення заявникові доступу до його дитини та його можливості взяти участь у її вихованні.

Справа «Мамчур проти України».

Щодо скарг заявника на стверджуваних невиправдане встановлення опіки над його дитиною Європейський суд визнав, що втручання у батьківські права заявника було здійснено на достатніх законних підставах та переслідувало законну мету захисту прав інших осіб, а саме доньки, для того, щоб її було виховано у безпечному, спокійному та стійкому середовищі. Проте Європейський суд не погодився з висновками національних органів влади, оскільки заявника не було залучено до процесу прийняття рішення, що призвело до встановлення опіки, його не було повідомлено про цей процес та не було запрошено взяти у ньому участь.

Європейський суд зазначив, що майже жодної уваги не було приділено інтересам заявника щодо опікування його дитиною, як і інтересам дитини щодо збереження тісних зв'язків з її батьком. Таким чином, оскільки втручання у здійснення заявником його батьківських прав було здійснено не на основі всебічної та професійної оцінки повної сімейної ситуації та тих факторів, що стосуються інтересів заявника, Європейський суд встановив **порушення статті 8 Конвенції**.

Розглянувши скарги заявника на те, що при здійсненні його сімейних прав до нього та бабусі національні органи влади ставилися та продовжують ставитися по-різному, Європейський суд дійшов висновку, що необхідність розглядати вказані скарги окремо відсутня.

Крім того, Європейський суд, враховуючи свої висновки стосовно порушення процесуального аспекту статті 8 Конвенції, вирішив не розглядати питання про **порушення пункту 1 статті 6 Конвенції** у цій справі.

ПРОПОЗИЦІЇ:

1.

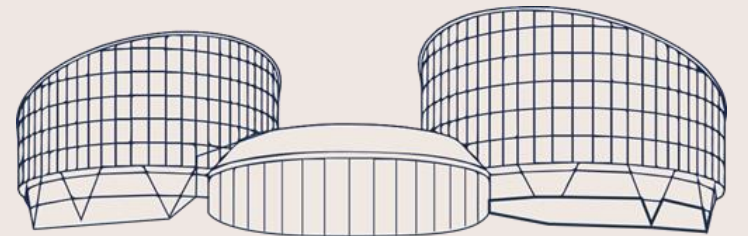
Формування національними судами практики, яка б дозволяла використання засобів виконавчого провадження.

2.

Посилення контролю суду за виконанням судових рішень у справах, пов'язаних із забезпеченням батьків доступу до дитини.

3.

Посилення комунікації між судом та органами опіки та піклування.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!